Герчаківський Святослав Дем'янович,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія;
Західноукраїнський національний університет

КОНСТРУКТ МИТНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Митний простір України є ключовим елементом державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та забезпечення економічної безпеки держави. Незважаючи на складні умови повномасштабної війни з росією, конструкт митного простору України активно реорганізується. Ці зміни не лише допомагають реагувати на поточні складні виклики, але й створюють фундаментальну основу для інтеграції України в європейський митний простір, що є однією з ключових умов для післявоєнного відновлення та економічного розвитку.

Проблематика формування митного простору держави знаходиться в площині наукових досліджень багатьох українських вчених, зокрема: А. Войцещука, який акцентував увагу на розкритті основних детермінант митного простору України та вирішальну роль глобальних викликів та ризиків у його формуванні; Г. Сидор, яка досліджує проблематику збалансування вітчизняного митного простору та аналізує перешкоди, що унеможливлюють ці процеси; І. Іващук, яка розглядала митно-просторові аспекти структуризації глобальних процесів; К. Сандровський характеризував дефініцію митного простору як сфери, де взаємодіють норми національного та міжнародного права для підтримання порядку перетину митних кордонів та розвитку співробітництва митних адміністрацій. Водночас актуальними є наукові дослідження в сфері зміни конструкту митного простору України, що викликані війною та євроінтеграційними викликами.

Єдиного тлумачення дефініції «митний простір держави» відсутній як в теоретичних напрацюваннях, так і в законодавчій базі. Так, в нормативно-правових актах України частіше вживається термін "митна територія", а поняття "митного простору" використовується в аналітичних і наукових працях для ширшого опису системи митного контролю, законодавчого регулювання, інфраструктури та процедур, які забезпечують рух товарів через державний кордон.

Згідно з чинним законодавством, а саме статтею 9 Митного кодексу України, митна територія України охоплює територію, зайняту сушею, внутрішні води, територіальне море та повітряний простір над ними, а також штучні острови, установки і споруди, що створені у виключній (морській) економічній зоні України, якщо на них поширюється юрисдикція держави. В межах цієї території Україна здійснює митний контроль, справляє мита, податки, а також регулює зовнішньоторговельні операції. Території вільних митних зон,

відповідно до норм Митного кодексу, в окремих випадках вважаються такими, що знаходяться поза межами митної території України – для цілей митного регулювання [1].

Доволі подібне трактування подане в проєкті Митного кодексу України, який був розроблений на основі митного законодавства ЄС фахівцями Мінфіну і Держмитслужби за підтримки експертів технічної підтримки ЄС: «Територія України, зайнята сушею, територіальне море, внутрішні води і повітряний простір, а також території вільних зон, штучні острови, установки і споруди, створені у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України, становлять митну територію України» [2].

Таким чином, дефініція «митна територія» вважається юридично визначеною частиною державної території, де функціонують митні інституції держави та на яку поширюється дія митного законодавства. На практиці ж поняття "митний простір" охоплює не лише фізичну територію, а й усю систему митного адміністрування, митного оформлення, митного контролю, митну інфраструктуру, а саме пункти пропуску, прикордонні склади, митні зони, міжнародні угоди, зобов’язання та систему взаємодії з митними органами інших держав. У цьому розумінні конструкт митного простору можна трактувати як консолідовану функціональну систему забезпечення переміщення товарів, транспортних засобів, громадян через митний кордон різними видами транспорту відповідно до чинного українського законодавства та міжнародних норм.

Після проголошення незалежності у 1991 році Україна юридично закріпила свої державні кордони, зокрема з Росією, Білоруссю, Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією та Молдовою. Відповідно до Закону України «Про державний кордон» (1991 р.), державний кордон охоплював усю територію України, включаючи Автономну Республіку Крим, територіальне море, внутрішні води та повітряний простір над ними. У межах цих кордонів було сформовано митну територію України, на якій поширювалась дія митного законодавства [3].

Починаючи з 2014 року, а далі з 24 лютого 2022 року, після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, митний простір нашої держави зазнав значних змін, що вплинули на функціонування митних органів та режимів митного контролю. Насамперед, було закрито всі пункти пропуску на кордоні з росією та білоруссю. Це стало вимушеним кроком через безпекову ситуацію та втрату контролю над окремими ділянками кордону. Як наслідок, функціонування митних постів у цих регіонах було припинено, що ускладнило як легальний рух товарів, так і посилило ризики контрабанди.

В умовах активних бойових дій в прифронтових регіонах здійснена евакуація митної інфраструктури. Митні пункти пропуску, що раніше діяли у зоні бойових дій, були переміщені у більш безпечні регіони, зокрема на західну

та центральну частину України. Це дозволило зберегти безперервність митного контролю та забезпечити відповідність процедур чинному законодавству. У зв'язку з втратою контролю над кордонами на сході та півночі, основні торгові потоки були переорієнтовані на західний напрямок. На сьогодні активно використовуються пункти пропуску на кордонах з Європейським Союзом – Польщею, Румунією, Угорщиною, Словаччиною та Молдовою. Для прискорення торгівлі та полегшення перетину кордону були запроваджені спрощені митні процедури, зокрема для гуманітарної допомоги, яка надходить від міжнародних партнерів.

У зв'язку з втратою контролю над кордонами на сході та півночі, основні торгові потоки були переорієнтовані на західний напрямок. Активно використовуються пункти пропуску на кордонах з Європейським Союзом – Польщею, Румунією, Угорщиною, Словаччиною та Молдовою. Для прискорення торгівлі та полегшення перетину кордону були запроваджені спрощені митні процедури, зокрема для гуманітарної допомоги, яка надходить від міжнародних партнерів.

Аналізуючи ефективність діяльності Держмитслужби України в умовах війни, відзначимо, що впродовж 2023-2025 років можна прослідкувати позитивні тренди по деяких показниках. Хоча кількість персоналу у 2023 році, попри очікування, скоротилась, показники, які характеризують ефективність роботи зросли. Для прикладу, один із ключових результативних показників обсяг надходжень до дохідної частини Державного бюджету України, що контролюється ДМС у 2025 році очікується майже на 60% більшим ніж у 2023 році [4].

У 2024 році митні органи України спрямували до державного бюджету значну суму в розмірі 591,7 мільярда гривень, що склало 94% від запланованого рівня, визначеного на початок року. Цей результат став можливим завдяки ефективному виконанню завдань у першій половині року, коли митниця перевищила показники надходжень, встановлені планом. Однак у другому півріччі жодного місяця митні органи не досягли індикативних цільових показників, що вплинуло на загальний річний результат.

У 2024 році Україна досягла значного зростання експорту, який склав $41,6 млрд, перевищивши показники 2023 року на $6 млрд або 15%. Такий прогрес став можливим завдяки поступовому відновленню експортних процесів, що тривалий час були ускладнені, зокрема через логістичні проблеми, пов'язані з початком повномасштабного вторгнення.

У 2024 році митними органами було зареєстровано 9409 випадків порушення митних правил на загальну суму 18 мільярдів гривень. Основну частку порушень становило незаконне переміщення товарів через кордон із приховуванням від митного контролю, сума яких склала 17,6 мільярда гривень. Незважаючи на величезні масштаби виявлених порушень, надходження до державного бюджету лишаються вкрай низькими. Так, упродовж року накладено

штрафів на загальну суму 86 мільйонів гривень, з яких фактично сплачено лише 79 мільйонів. Із переданих до суду 5306 справ загальною сумою близько 18 мільярдів гривень вдалося стягнути лише 3,8 мільярда. Що стосується конфіскованого майна, переданого органам державної виконавчої служби, його оцінка склала 111,6 млн грн, проте реальна сума доходів від його реалізації для бюджету склала лише 15 млн грн.

У сучасних умовах, зважаючи на виклики, спричинені повномасштабною війною, перспективи розвитку нового конструкту митного простору України тісно пов'язані з припиненням війни, відновленням територіальної цілісності держави, подальшою інтеграцією з Європейським Союзом та модернізацією митної системи України. Домінантним завданням є відновлення контролю над усією територією України, включно з тимчасово окупованими районами Криму, Донеччини та Луганщини, Херсонщини та Запоріжжя. Це потребуватиме значних ресурсів і координації між військовими, митними та іншими державними органами. Відновлення контролю означатиме повернення під повноцінний митний режим усіх пунктів пропуску, відновлення їхньої роботи, що матиме великий вплив на безпеку держави та економічний розвиток. Водночас це створює серйозні виклики, зокрема у сфері боротьби з контрабандою та налагодженні ефективного контролю на нових ділянках кордону.

Другим важливим напрямом є поглиблення євроінтеграційних процесів через ухвалення проєкту Митного кодексу України, який відповідатиме вимогам та стандартам Європейського Союзу, передбачатиме гармонізацію митних процедур, впровадження сучасних цифрових технологій, спрощення митного оформлення та підвищення прозорості митних операцій. Наступним важливим аспектом формування нового конструкту митного простору України є післявоєнна відбудова митної інфраструктури. У багатьох регіонах, особливо на сході та півдні, митні пункти пропуску зазнали значних руйнувань або були евакуйовані. Відбудова передбачає не лише відновлення будівель і обладнання, а й модернізацію технологій, інтеграцію з європейськими системами митного контролю, а також навчання персоналу, що безпосередньо дозволить забезпечити ефективне управління митним простором в умовах нових викликів.

Список використаних джерел

1. Митний кодекс України. URL: https://consultgroup.com.ua/ua/zakonodavstvo-ukrainy/kodeksy/mku/mku-stattya-9/.

2. Кабмін підтримав проєкт нового Митного кодексу України. URL: https://pravo.ua/kabmin-pidtrymav-proiekt-novoho-mytnoho-kodeksu-ukrainy/.

3. Про державний кордон України : Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text.

4. Тіньовий звіт щодо прогресу України у наближенні до Розділу 29 «Митний Союз» (2025). URL: https://iaa.org.ua/portfolio/shadow-report2/